

اخلاق در فضای مجازی

نابسته‌ها و کتابسنة‌هاى اخلاقى در فضاى مجازى

[سنة اخلاق اسلامى]

سید محمد حسین امامى

نشر دارخوین

۱۳۹۳

سرشناسه: امامی، سید محمد حسین، ۱۳۵۴ -
عنوان و نام پدیدآور: بایسته‌ها و نیایسته‌های اخلاقی (سیک اخلاق اسلامی) در فضای مجازی/
سید محمد حسین امامی.

مشخصات نشر: اصفهان: نشر دارخوین، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۹۶ ص.:

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۰۲-۹۲۰۶

ویراست فهرست نویسی: فیبا

موضوع: فضای مجازی -- جنبه‌های اخلاقی

موضوع: فضای مجازی -- جنبه‌های مذهبی -- اسلام

ردیف نشر کتاب: ۱۳۹۲ ب۲ ۱۷۶ الف/HMA۵۱

ردیف ملی کتاب: ۲۰۲/۲۸۲۳

شماره ثبت کتاب: ۳۳۲۹۳۸

اخلاق در فضای مجازی

سید محمد حسین امامی

ناشر: دارخوین

صفحه‌آرا: حامد شاه‌مرادی

نوبت چاپ: اول - بهار ۱۳۹۳

شمارگان: ۱۰۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۸۸۷-۳۸-۸

۹	سخن آغازین
۱۱	مقدمه
۲۱	۱-۱. تعریف اخلاق
۲۲	۱-۲. علم اخلاق
۲۲	۱-۲. فلسفه اخلاق
۲۲	۱-۴. بایگاه اخلاق
۲۳	۱-۵. تعیین تاثیر پذیری اخلاق
۲۳	۱-۶. مکاتب اخلاقی
۲۵	۱-۷. امنیت اخلاق
۲۶	۱-۸. اخلاق ایاتنای
۲۹	۲-۱. تعاریف و مفاهیم
۲۹	۲-۱-۱. تعریف فناوری اطلاعات و ارتباطات
۳۰	۲-۱-۲. تعریف فضای مجازی
۳۰	۲-۱-۳. تعریف سایبر (cyber)
۳۰	۲-۱-۴. ارتباط مجازی:
۳۱	۲-۱-۵. سازمان مجازی:
۳۱	۲-۱-۶. وب (web)
۳۲	۲-۳. رابطه اخلاق و فضای مجازی
۳۴	۲-۴. مسائل و موضوعات حوزه اخلاق کامپیوتر
۳۷	۳-۱. حوزه‌های ناسالم
۳۷	۳-۲. تهاجم فرهنگی نوین
۴۰	۳-۳. اینترنت اشاعه دهنده پلورالیسم فرهنگی
۴۱	۳-۴. اضطراب و ترس:
۴۴	۳-۵. احساسات منفی:
۴۵	۳-۶. مشکلات جنسی
۴۶	۳-۷. اعتیاد به رایانه و اینترنت
۴۷	۳-۸. رفتارهای ضد اجتماعی و غیر قانونی

۴۷	۳-۹. اشاعه کذب و شایعه پردازی
۴۸	۳-۱۰. نفوذ و دسترسی غیر مجاز و شکستن حریم خصوصی
۵۲	۳-۱۱. ایجاد و انتشار ویروس رایانه ای
۵۲	۳-۱۲. کلاهبرداری
۵۲	۳-۱۳. جعل اسناد
۵۲	۳-۱۴. سابوتاژ رایانه‌ای
۵۳	۳-۱۵. پول شویی در فضای سایبر
۵۳	۳-۱۶. خسارت زدن به داده‌ها و برنامه‌ها
۵۳	۳-۱۷. سرقت اطلاعات
۵۳	۳-۱۸. تأخیر فرهنگی در به کارگیری اینترنت
۵۴	۳-۱۹. تأخیر فرهنگ مطالعه و آفت تحصیلی دانش آموز
۵۵	۳-۲۰. آسیب رساندن به زبان فارسی
۵۶	۳-۲۲. تباهی فرهنگی در بین رفتن نوآوری در کودکان
۵۷	۳-۲۳. هرزه نگاری اینترنتی
۶۸	۴-۱-۲. هزینه بداخلاقی‌ها و ناخوارها در جامعه بالا برود
۶۸	۴-۱-۳. لزوم آموزش فرهنگ استفاده از اینترنت
۶۸	۴-۱-۴. اقدامات مداخله جویانه والدین
۶۹	۴-۱-۵. تدابیر کاربری صحیح
۶۹	۴-۱-۶. برخورد مناسب نسبت به گزارش‌های کاربران
۶۹	۴-۱-۷. تشویق و ترغیب
۶۹	۴-۱-۸. تقویت جنبه‌های روانشناسی اخلاق
۷۰	۴-۱-۹. وضع قوانین با ضمانت اجرایی بالا
۷۰	۴-۲. پیشنهادات
۷۱	بحث و نتیجه گیری
۷۱	خلاصه
۹۳	منابع و مأخذ

سخن آغازین

امروزه در قرن حاضر به واسطه گسترش ارتباطات ناشی از پیشرفت تکنولوژی در جامعه مدنی، رهنمایان دلسوز و دانا و دزدان ایمان و معنویت زیاد شده‌اند به نوعی که با طرح قالب‌های مختلف به دیدن‌های پاک فطری الهی همت می‌گذارند و آنان را از راه مستقیم و درست باز می‌دارند.

از این رو آگاهی و شناخت باطلان حق‌نامه دام‌های فراوان این مسیر امری ضروری به نظر می‌رسد و آسیب‌شناسی انواع توطئه‌ها حقیقی و مجازی را مضاعف کرده است. کتاب حاضر به بررسی و تبیین دیدگاه‌های موجود در فضای مجازی پرداخته است و در راستای آگاهی بخشی از روش‌های تالیف گردیده است.

در این راستا برخود لازم می‌دانم از پیگیری و تلاش دوستان در نشر قرآنی فلق نور اصفهان، آقایان حامد و محمد کمال و همچنین مدیر محترم انتشارات دارخوین جناب آقای احمدی و همکارشان آقای شاهمرادی که در به ثمرنشدن این اثر نقش داشته‌اند تشکر و قدردانی نمایم و نیز از زحمات سرکارخانم زهرا اعتصامی که در تایپ اولیه این نوشتار کمک شایانی نمودند تشکر و سپاسگزاری می‌نمایم.

در پایان متذکر می گردد هرچند هیچ محصول فکر انسانی خالی از خلل نمی باشد از اظهار نظر و دیدگاه های سازنده قهریه ختگان و اساتید ارجمند در جهت بهبود و ارتقای علمی و پژوهشی این اثر استقبال می گردد تا ما را در ارائه یک کتاب علمی خوب یاری فرمایند.

اسفند ۹۳

سید محمد حسین امامی

www.ketab.ir

بشر طی چند دهه گذشته قدم در دنیای جدیدی گذاشته که بدون شک از مهمترین دستاوردهای آن، تبدیل اساسی در نحوه ارتباط با دیگران و نشر اطلاعات است و مصداق بارز آن فضای مجازی اینترنت یا همان شبکه جهانی اطلاعات که یکی از مهمترین بررگهای اطلاعاتی و فناوری می باشد. پتانسیل ها و قابلیت های فراوان این فضا در زمینه اطلاع رسانی، آموزش، تحقیق، تبلیغات، تجارت، دوستیابی، گفتگو و... ضمن غلبه بر محدودیت های زمانی و مکانی و نیز ایجاد بستری مناسب برای تعاملات دو سویه به یک تابلوی تمدن مدرن تبدیل شده است. نگاه به جهان مجازی شکل دیگری از جهان واقعی است بنابراین دارای عناصر اولیه مشترک می باشد که تنها چگونگی، جنس و نقش این عناصر با یکدیگر متفاوت است. بنابراین اصول حاکم و مهارت های رفتاری با وام گرفتن از فضای واقعی وارد فضای مجازی خواهد شد. قطعاً نداشتن برخورد و رفتار مناسب و قانون مدار و مهم تر از آن رفتار اخلاقی، ارتباط میان افراد را دچار چالش خواهد کرد چرا که رایانه ها واجد فن آوری ویژه اند و مسائل اخلاقی ویژه ای را به وجود آورده اند.

عنوان فناوری رایانه‌ای حوزه‌ای است بسیار وسیع و شامل رایانه‌ها و فناوری مرتبط با آن‌ها می‌باشد. فناوری اطلاعات نه تنها در شیوه افعال و اقدامات روزمره ما تأثیر می‌گذارد بلکه تلقی ما را از آن‌ها نیز تغییر داده است. برخی از مفاهیمی که در حوزه فلسفه اخلاق و فلسفه سیاسی، کاربردی خاص داشته‌اند با پیشرفت بشر در فناوری اطلاعات دچار چالش‌هایی شده‌اند که آن جمله می‌توان به مفهوم مالکیت، مفهوم حریم خصوصی، مفهوم توزیع قدرت، مفهوم آزادی‌های اساسی و مفهوم مسئولیت اخلاقی اشاره کرد.

برای مثال سوالاتی که ذهن خیلی از افراد را به خود مشغول می‌سازد که ما معیارهای اخلاقی جهان مجازی با معیارهای اخلاقی جهان واقعی متفاوت است یا نه، شود نظام اخلاقی مستقل برای فضای مجازی طراحی کرد؟

آیا رعایت آداب و سنن اسلامی در محیط وب لازم است؟ آیا باید و نبایدهای موجود در اجتماع مثل شوخی و خنده با جنس مخالف (خارج از حکم فقهی آن) در محیط وب جایز است؟ آیا یک فرد متاهل می‌تواند عاشق دوستی مجازی شود و در عین حال به همسر خود وفادار باشد؟ آیا کاربران امور رایانه و اینترنت مسئولیت اخلاقی دارند؟ آیا کپی برداری از برنامه‌ها وقتی صاحبان آن اجازه یا اجازت کار می‌دهند و ناصواب است؟

این‌ها بخشی از پرسش‌هایی است که در حوزه اخلاق فضای مجازی و اجتماعی در باب فناوری اطلاعات مطرح می‌شود. همچنین پرسش‌هایی مربوط به سیاست‌های دولت مطرح می‌شود مانند اینکه آیا افراد آزادند از طریق شبکه اینترنت هر سخنی و نظریه‌ای را آزادانه مطرح کنند؟ چه سیاست‌هایی دولت می‌بایست در خصوص حفظ حریم خصوصی افراد از قبیل پستی الکترونیکی، ارسالی اتخاذ نماید؟ از طرف دیگر رابطه انسان‌ها از طریق کامپیوتر روز به روز فراگیرتر می‌شود. کامپیوترها از طریق شبکه‌های محلی و جهانی و نیز از طریق فناوری بی سیم (wifi) به یکدیگر پیوند می‌خورند. ارتباط

سبک اخلاق اسلامی در فضای مجازی

گسترده، هر روز بیش از پیش سرعت انتقال عکس، صدا، فیلم و اطلاعات را افزایش می‌دهد. فناوری کامپیوتری امکان تعامل انسان- ماشین را به شکلی کاملاً جدید و بدیع و تعامل انسان - انسان را در فضای مجازی فراهم می‌کند. این جاست که به طور جدی بحث اخلاق رایانه‌ای مطرح می‌شود که به نوعی تنظیم کننده ارتباط مذکور است.

لذا اهمیت و جایگاه اخلاق در فضای مجازی روشن است و با عنایت به سخنان ارزشمند مقام معظم رهبری در خصوص سبک زندگی و سوال مطرح شده در خصوص حقوق افراد در رسانه‌ها و اینترنت، نگارنده را بر آن داشت که در این زمینه به بررسی این موضوع از منظر آیات و روایات و نظر دانشمندان حوزة اخلاق بپردازد. این بحث بقدری مهم است که رهبر انقلاب آن را از اهداف نظام اسلامی و باعث پیشرفت و حرکت دانسته و از آن به عنوان ابزار نرم افزایش ایجاد تمدن نوین اسلامی یاد کرده‌اند.

انشاء الله امید است تحقیق حاضر بتواند پاسخگوی برخی سوالات سبک زندگی از قبیل حقوق افراد در اینترنت، سیاست دولت‌ها و سازمان‌های مربوط در قبال کنترل فضای مجازی، وظایف والدین و آثار سوء استفاده اینترنت بر علت بروز پرخاشگری نوجوانان و جوانان، حریم خصوصی و... باشد و نیز آگاهی برای پژوهش‌های آینده در این زمینه قرار گیرد.

بدلیل گسترش روز افزون اینترنت و فضای مجازی همچنین جایگاهی که در فعالیت‌های فراغتی و کاری افراد پیدا کرده است، جامعه تاثیر آن را ضروری ساخته است. اینترنت از چند جهت به طرز فوق العاده بسیار چشمگیری گسترش پیدا کرده است. نخست تعداد پایگاه‌های اینترنتی و تعداد صفحات وب به طرز چشمگیری زیاد شده است. به طور مثال تعداد وب سایت‌ها از ۲۰۰ مورد در سال ۱۹۹۳ به حدود ۲۰ میلیون در اواخر سال ۲۰۰۰ میلادی رسیده و با تخمین ۲ میلیون صفحه وب که به طور روزانه بر تعداد آن‌ها افزوده می‌شود. ثانیاً قابلیت اینترنت روز به روز افزایش پیدا کرده است به طوریکه میزان اطلاعاتی که در سال ۲۰۰۱ ممکن بود

از طریق یک کابل در یک ثانیه فرستاده شود بیش از اطلاعاتی است که در سال ۱۹۹۷ از طریق کل فضای مجازی در یک ماه فرستاده می‌شد.

علاوه بر موارد یاد شده هزینه‌های استفاده از این فناوری نیز کاهش پیدا کرده است و نهایتاً این تحولات منجر به افزایش تعداد کاربران و افزایش استفاده از آن به عنوان یکی از فعالیت‌های فراغتی شده است مثلاً تعداد کاربران اینترنت در جهان از ۱۶ میلیون نفر در سال ۱۹۹۶ به بیش از ۶۵۵ میلیون نفر در سال ۲۰۰۳ رسیده است.

از سوی دیگر گسترش و توسعه اینترنت در منازل از هر فناوری دیگری سریع‌تر بوده است. برای مثال در آمریکا تلویزیون ۱۳ سال و تلفن ۷۵ سال طول کشید که ۱۰ میلیون کاربر به دست آورد در حالی که این زمان برای اینترنت تنها ۵ سال طول کشید.^۱

در جهان امروز که خشت‌تئیین بسیار پیچیده و استوار هم نتوانسته‌اند زبان‌ها و کاستی‌های - اکبر - روابط اجتماعی و اقتصادی مردم را برطرف نمایند در کنار دستورالعمل‌های قانونی قوانین نام‌هایی شامل تعریف کدهای اخلاقی برای حرفه‌های گوناگون تعیین و بکار گرفته شده‌اند و مطالعات اخلاقی از دیرباز بخشی قابل توجه از فعالیت‌های علمی اندیشمندان را به خود اختصاص داده است و پیشینه طولانی و پربار به بلند مطالعات اخلاقی در تاریخ بشر و درهم آمیختگی آموزه‌های دینی با آموزه‌های اخلاقی را سبب شده است.

اخلاق همواره به عنوان یکی از ارکان مباحث نظری و رفتاری در دین اسلام مورد توجه قرار گرفته، گرچه مباحث اخلاقی فقط در میان اندیشمندان مسلمان نبوده بلکه در ادیان دیگر مورد توجه متفکران و دانشمندان فلاسفه قرار گرفته است.

در نگاهی تاریخی به فرآیند شکل‌گیری این حوزه مطالعاتی متوجه می‌شویم که اولین بار در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ مبحث اخلاق رایانه

۱ - فیضی، ایرج، سبک فراغتی و استفاده از اینترنت، تهران: پژوهشگاه فرهنگ و هنر و ارتباطات، ۱۳۸۶، ص ۱۷

سبک اخلاق اسلامی در فضای مجازی

به عنوان حوزه‌ای مطالعاتی در فعالیتهای دانشگاه MIT و در طی جنگ جهانی دوم کم و بیش نمایان گردید.

وینر در ۱۹۵۰ کتاب خود با عنوان استفاده انسان از موجودات انسانی^۲ را منتشر کرد. گرچه وینر از اصطلاح اخلاق رایانه^۳ در این کتاب استفاده نکرد اما وی بنیان فراگیری را وضع نمود که امروزه مبنای قدرتمندی برای تحقیق و تجلیل اخلاق رایانه برجای نهاده است. در میانه دهه ۱۹۶۰ مرکز اخلاق رایانه SRI در پارک منلو کالیفرنیا به بررسی استفاده غیراخلاقی و غیرقانونی رایانه در حرفه‌های مرتبط با آن پرداخت.^۴ پارکر اظهار می‌کرد به نظر می‌رسد وقتی مردم وارد محیطی رایانه‌ای می‌شوند اخلاق خود را پشت در جرمی^۵ راند.

در میان دهه ۱۹۸۰ در الج دارتموث مقاله‌ای با عنوان «اخلاق رایانه چیست؟» در شماره ۱۱ مجله اخلاق و فلسفه با عنوان رایانه‌ها و اخلاق منتشر شد.^۶

در سال ۱۹۸۵ در انستیتوی پی تکنیک رولاندر اولین کتاب درسی با عنوان اخلاق رایانه منتشر شد و سال ۱۹۸۹ میلادی چهارمین ویرایش این کتاب به بازار آمد. این اثر همچنان به عنوان منبع درسی مهمی در این حوزه مطالعاتی شناخته می‌شود. در میانه‌های دهه ۱۹۹۰ علاقه‌مندی برای تعریف اخلاق رایانه به عنوان حوزه تحقیقاتی به اروپا و استرالیا گسترش یافت.^۷

در دهه ۱۹۹۰ با ظهور اینترنت و شبکه جهانی وب به سرعت و به‌ویژه بیشتر درباره عواقب اخلاقی و اجتماعی رایانه‌ها و ارتباطات میان آن‌ها سخن به میان آمد. در این دهه اتصال به شبکه آسان‌تر و رایج‌تر شد و مفهوم فضای مجازی به‌طور متوجه عموم را به خود جلب کرد. این دنیای جدید دور از دسترس قوانین اجتماعی متعارف رشد کرد و دغدغه‌های تازه‌ای حول موضوعاتی چون

۲ (۱۹۵۴) the human use of human beings- boston. Second edition (۱۹۵۰) Wiener n - ۲

۳ computer ethics - ۳

۴ Rules of ethics in information processing. (۱۹۶۸) parker d - ۴

۵ What is computer ethics? Metaphilosophy. Black well publishers. (۱۹۸۵) Moor jh - ۵

۶ Published as the issue of computers & ethics ۲۶۱-۲۷۰

۷ The UK business ethics network news ۶

هویت شخصی، رفتار و مسئولیت اجتماعی پدید آورد. در چنین روندی یک نگرش جدید و بررسی جامعه شناختی و رفتار شناختی افراد در جامعه مجازی ظهور کرد که از آن به عنوان اخلاق توصیفی می توان نام برد.^۷

علاوه بر مقالات و کتب منتشر شده مذکور در سال ۱۹۹۱ از طرف انجمن ماشین آلات رایانه ای (ACM) و موسسه مهندسان برق و الکترونیک (IEEE) در یک کار گروهی مشترک مجموعه رهنمودهایی را اتخاذ نمودند و در اختیار برنامه های آموزشی دانشگاهی در حوزه علوم و فنون رایانه ای قرار دادند. این رهنمودها نشان می دهد که بخش قابل توجهی از اخلاق رایانه بانی در برنامه آموزشی دوره تحصیلات دانشگاهی گنجانده شود.^۸ هم چنین در سال ۲۰۰۵ موارد دیگری برای رشته های رایانه و فناوری اطلاعات پیشنهاد گردید است.

به طور کلی دهه ۹۰ می توان اوج شکوفایی علم اخلاق رایانه دانست از آن جهت که در دانشگاه ها مراکز تحقیقاتی، کتاب ها و روزنامه ها به این موضوع پرداختند.

در کشور ما اینترنت و فضای مجازی سابقه حدود ۲۰ ساله دارد و به خصوص از سال ۱۳۸۰ به بعد مورد توجه بیشتر قرار گرفت و از آن به بعد هر روز به کاربران آن افزوده شده است. امروزه جهانی شدن یکی از موضوعات اساسی حوزه های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و اجتماعی است و بررسی لوازم جهانی شدن و تبعات آن در غالب کشورها یکی از اصلی ترین موضوعات فکری تبدیل شده است.

تصور دهکده جهانی با پذیرش فرهنگی واحد برای مردم سرافرازه کره زمین همراه بوده و از سویی هر فرهنگ با تأسی از جهان بینی خود موضوع گیری های خاصی نسبت به جهان آفرینش دارد. با عنایت به این موضوع دیگر کمتر کسی در این گزاره تردید دارد که جهان وارد عرصه جدیدی شده است و تحولات پرشتاب جامعه صنعتی شکل تازه ای به خود گرفته و

با پیشرفت سریع علمی-تکنولوژیکی جهان وارد عرصه فرا صنعتی شده و موجب پیدایش شبکه‌های نوین و جهانی اطلاعات و ارتباطات گشته است. یکی از موضوعاتی که هم اکنون مورد توجه قرار گرفته موضوع اخلاق در این فضای اطلاعات و ارتباطات است به طوری که در کنار فرصت‌های فراوانی که توسعه اطلاعات و ارتباطات برای جامعه جهانی فراهم آورده و سطح بهره‌وری و بهینه‌سازی را در حوزه فرهنگ، اقتصاد و سیاست تغییر داده، تهدیدها و چالش‌های جدی را هم پیش روی ملت‌ها و جامعه جهانی قرار داده است.

خطر تهدیدی که مدیران جامعه اطلاعاتی احساس کرده‌اند این است که با باز شدن مسیر ارتباطات به تدریج داده‌هایی وارد این فضا خواهد شد که از طریق آن حریم‌های خصوصی و فضاهایی که ایجاد نموده‌اند شکسته می‌شود و این خود چالش بزرگی است که امروزه ملت‌ها را تهدید می‌کند. اکنون دنیای سرمایه‌داری و بازار، شبکه‌های اطلاع‌رسانی نیز به فکر ثبت اصول اخلاقی در عصر ارتباطات گشته است. افتاده‌اند به گونه‌ای که اخلاق در فناوری اطلاعات و طرح بحث اخلاق در محیط مجازی به عنوان یکی از گرایش‌های اخلاق کاربردی حتی تا حد فلسفه اخلاق به عنوان یک ضرورت درآمده است. از این رو می‌بایست مفاهیم اخلاقی مورد بازنگری قرار گیرد چرا که باید بتوانیم از دیدگاه دنیای مجازی به این موضوع بپردازیم و مباحث اخلاقی را طراحی و پیگیری کنیم.

به همین دلیل اکنون در دنیا این امر مورد پی‌جویی و بررسی جدی قرار گرفته و ما نیز باید بحث اخلاق و فناوری اطلاعات در فضای مجازی را دنبال کرده و به عنوان یکی از قطب‌های تاثیرگذار، بر اخلاق جهانی و اخلاق فناوری اطلاعات اثر بگذاریم لذا لازم است سیاست خاص برای کشور و ملت خود در مقابل این جریان معین کنیم اما برای رسیدن به این مقصود شایسته است این پدیده را خوب شناسایی و بایسته‌ها و نبایسته‌های آن را بدانیم تا در تعیین سیاست‌ها به نحو موفق عمل کنیم لذا با پرسش اساسی

روبرو هستیم و آن اینکه بایسته‌ها و نبایسته‌های اخلاقی در فضای مجازی چیست؟

برای پاسخ به این سوال ابتدا می‌بایست به چند سوال دیگر بپردازیم تا پس از یافتن جواب آن‌ها بتوانیم پرسش اساسی را پاسخ گوئیم.

سوالاتی که ما آن‌ها را سوالات فرعی می‌نامیم از قبیل:

۱- اهمیت رعایت اخلاق چیست و پایگاه اخلاق در کجا قرار دارد؟

۲- اهمیت فضای مجازی در عصر معاصر چیست؟

۳- رابطه‌ای بین اخلاق و فضای مجازی وجود دارد؟

۴- آسیب‌های اخلاقی ناشی از فضای مجازی چیست؟

۵- راه‌های سزاده صحیح از فضای مجازی چیست؟